

2. ΠΟΡΦΥΡΕΟΝ ΚΥΜΑ

Ἑρμηνευτικῶς δυσπροσπέλαστο κείμενο ὁ Ὅμηρος, γιὰ τὴ σπανιότητά του –ἐννοῶ τὸ ὅτι χρονικῶς εἶναι ἀπόμακρο ἀπὸ κάθε ἄλλο ἐλληνικὸ κείμενο καὶ χωρὶς ἀξιόλογο ἀρχαιότερό του–, παρ' ὅλο πού γιὰ τὴν ἀπλότητά του φαίνεται εὐμετάφραστο. γενικὰ ὅλες οἱ μετατυπογραφικὲς μεταφράσεις του εἶναι κακὲς, γεμάτες λάθη, χωρὶς νὰ ἐξαιροῦνται σαφῶς καὶ οἱ προτυπογραφικὲς ἐρμηνεῖες του. ἀπὸ τοὺς ἰδιαίτερα πολλοὺς μεταφραστὰς του οἱ μεταγενέστεροι ἀντιγράφουν πάντοτε ἀπὸ τοὺς προγενεστέρους, μαζὶ μὲ τὰ σωστὰ καὶ τὰ λάθη, ὅπως κάνουν οἱ κακοὶ μαθηταὶ καὶ φοιτηταὶ στὶς γραπτὲς ἐξετάσεις. ἀλλὰ γενικῶς οἱ προγενέστεροι εἶναι κάπως καλλίτεροι ἀπὸ τοὺς μεταγενεστέρους τοῦλάχιστον ὡς πρωτοπόροι. εἶναι, ὅπως παρατήρησα, κανόνας ὅσο μεταγενέστεροι τόσο χειρότεροι. στὰ ὀψιμώτερα χρόνια μποροῦσε κανεὶς νὰ ἔχη γιὰ τυφλοσύρτη τοῦλάχιστο δέκα προγενέστερες μεταφράσεις, ἂν καὶ αὐτὸ μποροῦσε νὰ εἶναι ὁ τάφος του. ἀλλὰ καὶ οἱ πρῶτοι Νεοέλληνες εἶχαν βοήθεια τὶς λίγες προγενέστερες μεταφράσεις Εὐρωπαϊῶν φιλολόγων, πού συνηθέστερα ἦταν λατινόγλωσσες.

Πρὶν ἀπὸ δυὸ αἰῶνες ἡ ἀρχαιομάθεια ἦταν μεγαλειότερη γλωσσικῶς ἀλλὰ μικρότερη πραγματολογικῶς. οἱ πρῶτοι μεταφρασταὶ οἱ γύρω ἀπὸ τὸ 1800 στηρίζονταν στὴ γνῶσι τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης περισσότερο, ἐπειδὴ καὶ οἱ πιθανοὶ τυφλοσύρτες ἦταν δυσπροσπέλαστοι ὡς λατινόγλωσσοι. οἱ τῶν τελευταίων 100 - 130 ἐτῶν ὑστεροῦν ἔναντι ἐκείνων στὴ γνῶσι τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, ἀλλ' ἔχουν ἀφ' ἑνὸς περισσοτέρους τυφλοσύρτες, ἀκόμη καὶ ἀγγλογλώσσους, γαλλογλώσσους, κλπ., γνώρισαν δὲ ἀφ' ἑτέρου πολλὰ ἀνασκαφικὰ εὐρήματα ἀπὸ ἀνασκαφῆς πού ἔγιναν μετὰ τὸ 1875. ἀλλὰ καὶ πάλι πραγματολογικῶς δὲν εἶναι τόσο προηγμένοι γιὰ τὰ Ὀμηρικὰ Ἔπη ὅσο εἶναι γιὰ ἄλλους μεταγενεστέρους ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς. αὐτὸ ὀφείλεται σὲ μιὰ ἄλλη παράμετρο ὁ Ὅμηρος, ὁ Ἡσίοδος, οἱ Αἴνιοι τοῦ Αἰσώπου πού ἀργότερα λέγονται Μῦθοι τοῦ Αἰσώπου, ἡ Παλαιὰ καὶ ἡ Καινὴ Διαθήκη, καὶ τὰ Δημοτικὰ τραγούδια ἀπὸ τ' Ἀκριτικὰ μέχρι τὰ τῶν ἀρχῶν τοῦ Κ' αἰῶνος εἶναι ἔξ κείμενα –ἄς τὰ πῶ ἔτσι ἔξ– τὰ ὁποῖα διαφέρουν ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα κείμενα κατὰ τὸ ὅτι εἶναι τὰ πιὸ ἀγροτικά, καὶ γι' αὐτὸ πραγματολογικῶς τὰ πιὸ δυσπροσπέλαστα γιὰ τοὺς ἐρμηνευτὰς καὶ μεταφραστὰς, οἱ ὁποῖοι, ὅπως κατάλαβα, εἶναι ὅλοι τους ἄνθρωποι ἀστικῆς ἀγωγῆς. αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι, ὅσο καλοὶ φιλόλογοι κι ἂν εἶναι, δὲν μποροῦν νὰ καταλάβουν ποτὲ ἀπόλυτα αὐτὰ εἰδικῶς τὰ ἔξ κείμενα. γιὰ νὰ εἶναι κανεὶς καλὸς ἐρμηνευτῆς καὶ μεταφραστῆς τῶν ἔξ αὐτῶν κειμένων, πρέπει νὰ ἔχη ὄχι ἀπλῶς μάθησι ἀλ-

λά και βίωσι και γεῦσι τοῦ παλιοῦ και προβιομηχανικοῦ ἀγροτικοῦ βίου, νὰ εἶναι ἕνας, γιὰ τὴν Ἑλλάδα, πρὸ τοῦ 1960 χωριάτης. αὐτὸς πέρα ἀπὸ τὴν ὅποια ἀρχαιομάθειά του ἔχει πρὸς τὰ κείμενα αὐτὰ μιὰ πρόσβασι τῆς ὁποίας οἱ μὴ χωριάτες ἀγνοοῦν ἀκόμη και τὴν ὑπαρξί. και στὴν ἔλλειψι αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς ἐρμηνευτικῆς προσβάσεως ὀφείλεται, νομίζω, τὸ ὅτι και τὴν ὑπὸ ἐξέτασι φράσι *πορφύρεον κῦμα* οἱ μεταφρασταὶ τοῦ Ὁμήρου δὲν μπόρεσαν νὰ τὴν καταλάβουν, και οἱ μεταφράσεις γενικῶς τοῦ Ὁμήρου εἶναι κακές. δὲν μπορεῖ δὲ νὰ κατανοήση ἐρμηνεύση και μεταφράση τὸν Ὁμηρο και κίναϊδος, ἐπειδὴ ἡ διαστροφή αὐτὴ ἀπὸ τὸν Ὁμηρο ἀπουσιάζει, ὁ δὲ κίναϊδος δὲν μπορεῖ νὰ βιώσῃ τὰ κατ' ἐξοχὴν ἀντρίκια ὁμηρικὰ βιώματα.

Εἶναι ἀσφαλῶς ἀστεῖο αὐτὸ πὸν ἔπαθαν ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ μεταφρασταὶ σχολιασταὶ κι ἐρμηνευταὶ τοῦ Ὁμήρου μὲ τὸ *πορφύρεον κῦμα*¹ τὴν *πορφυρέην ἄλα*² και τὸ *πορφυρον πέλαγος*³, και μιλοῦν στοὺς ἐφτὰ σχετικὸς στίχους γιὰ κόκκινες θάλασσες μὲ κόκκινα κύματα και πράσινα ἄλογα. παραθέτω πρῶτα τὶς ἐφτὰ ἐπίμαχες φράσεις τῆς Ἰλιάδος και τῆς Ὀδυσσεΐας.

- A 482 *κῦμα πορφύρεον*
 Ξ 16 *πορφύρη πέλαγος κύματι*
 Π 391 *ἄλα πορφυρέην*
 Φ 326 *πορφύρεον κῦμα*
 β 428 *κῦμα πορφύρεον*
 λ 243 *πορφύρεον κῦμα*
 ν 85 *κῦμα πορφύρεον*

Ἄρχαια Σχόλια, Βεργίλιος, Ἡσύχιος λεξικογράφος, Σούμμα, Εὐστάθιος, Barnes, Ῥουσιάδης, Δούκας, Ἀργυριάδης, Σκαλίδης, Πολυλάς, Καραπαναγιώτης, Φιλαλήθης, Σπαταλάς, Πάλλης, Murray, Bergard, ἀνώνυμος (πεζὴ μετάφρασι τοῦ 1932), Ἑφταλιώτης, Σιδέρης, Παπαγιάννης - Σηφάκης, Πρωτόπαπας, Παπανδρέου, Κωνσταντινίδης, Κορδάτος, Mazon, Κομνηνοῦ - Κακριδῆ, Καζαντζάκης - Κακριδῆς, Ζευγολῆς, Οἰκονομίδης, Κοντομίχης, Μένανδρος, Μπάλτας, Kirk - Janko - Edwards - Richardson, Γιαννακόπουλος, Ψυχουντάκης, Ἀγάθος, Μαυρόπουλος, Μαρωνίτης, πέντε ἀρχαῖοι ἐρμηνευταὶ - μεταφρασταὶ και σαράντα νεώτεροι, ἀντιγράφουν τὰ λάθη ὁ καθένας μερικῶν προηγουμένων του.

Παραθέτω τὶς μεταφράσεις των, γιὰ νὰ δῆτε τὴ δουλειά τους.

Σχόλια εἰς τὴν Ὁμήρου Ἰλιάδα και Ὀδύσειαν

A 482. Ἐπορφύρεον δὲ κῦμα ἀντὶ τοῦ μέλαν' ἐπεὶ ἐγγὺς μελανίας ἐστὶ και τὸ πορφυροῦν. και ἐπὶ θαλάσσης δὲ τὸ πορφύρεον λέγεται. ἐξ οὗ και τὸ ἐν βάθει διανοεῖσθαι και οἷον κυμαίνεσθαι λογισμοῖς πορφύρεον λέγεται οἷον κ'ραδίη δὲ οἱ πόρφυρε' (Φ 551).

- Ξ 16. 'Πορφύρη' πορφύρειν δὲ τὸ μελαίνεσθαι ὄθεν καὶ τὸ 'κύμα πορφύρεον' καὶ 'πορφύρεος θάνατος'. μελανίζη· εἴωθε δέ, ὅταν ἀρχὴν λαμβάνη κινήματος ἢ θάλασσα, μελανίζειν διὸ μεταφέρει ἐπὶ τοὺς κατὰ ψυχὴν μεριμνῶντας καὶ ταρασσομένους.
 Φ 326. 'Πορφύρεον κύμα' ἔστι γὰρ ἰδεῖν κύμα μετέωρον αἵματι καὶ ἀφρῶ μειγμένον καὶ τούτῳ ἐπιπλέοντα τὰ σώματα.
 β 428. 'Πορφύρεον' μέλαν. ἀφ' οὗ λέγεται καὶ 'πορφύρεος θάνατος', ἦτοι μέλας. τὸ 'πορφύρεον' ᾠκεῖται τῇ θαλάσσῃ ὄθεν 'ἀλιπόρφυρα' τοῖς παλαιοῖς, 'ἀλίκλυστα', 'ἀλουργά', 'πορφυρᾶ'.
 λ 243. 'Πορφύρεον' μέλαν.

Vergilius, Aeneis 5,2. fluctus atros

'Ἡσύχιος (500). 'Πορφύρεος θάνατος' ὁ μέλας, ὁ βαθύς, ὁ ταραχώδης.
 πορφύρεται· διαλογίζεται.
 πορφύρη· μελανίζη, ταραττή, πορφυρίζη.

Σούμμα (ἢ Σουῖδα ἢ Σούδα) (IB' αἰ.). Πορφύρεος· ὁ πορφυροῦς· καὶ 'πορφύρεον κύμα'.
 πορφύρη· ταρασσεται.

Εὐστάθιος, Παρεκβολαὶ εἰς τὸν Ὅμηρον (IB' αἰ.)

A 482. 'Πορφύρεον' δὲ 'κύμα' ἀντὶ τοῦ μέλαν· ὡσπερ καὶ 'αἷμα πορφύρεον'.

- Ξ 16. 'Πορφύρη' πορφύρειν διὰ τὸ μελαίνεσθαι ὄθεν καὶ 'κύμα πορφύρεον' καὶ 'πορφύρεος θάνατος'. ὅτι δὲ τὸ 'πορφύρειν' καὶ καλχαίνειν λέγεται ἀλλαχόθι φαίνεται.
 β 428. 'Κῦμα... πορφύρεον' τὸ δὲ πορφύρεον ᾠκεῖται τῇ θαλάσσῃ. ὄθεν 'ἀλιπόρφυρα' παρὰ τοῖς παλαιοῖς, 'ἀλίκλυστα', 'ἀλουργῆ', 'πορφυρᾶ'.

Barnes Ios. (1711)

A 482 fluctus ater

Ξ 16 purpurascit pelagus
 (πορφύρει· μελαίνει, ταρασσει)

Π 391 in mare purpureum

Φ 326 purpurea unda
 (πορφύρεον· βαθύ)

β 428 fluctus purpureus
 (πορφύρεον· μέλαν)

λ 243 caeruleus fluctus
 (πορφύρεον· μέλαν)

v 85 unda nigra

'Ρουσιάδης Γ. (1817-19)

A 428 κύμα

Ξ 16 ὕδατα θαλασσινα ὑπομελανοῦνται

Π 391 θάλασσαν μελανήν

Φ 326 κύματα βαθέα

β 428 κύματα

λ 243

v 85

Δούκας Νεόφ. (1835)

A 482 κύμα μέγα

Ξ 16 κύματα ἐγείρεσθαι ἄρχονται

Π 391 θάλασσαν

Φ 326 κύμα

β 428 κύμα

λ 243 —

v 85 κύματος

'Αργυριάδης Ν. (1867-68)

A 482 μαῦρον κύμα

Ξ 16 τὸ πέλαγος γίνεται σκοτεινόν

Π 391 πορφυρᾶν θάλασσαν

Φ 326 θολὸν κύμα

β 428 σκοτεινόχρουν κύμα

λ 243 κύμα σκιερὸν (σκοῦρον)

v 85 μελανόχρουν κύμα

Σκαλίδης 'Α.Γ. (1873)

A 482 μαῦρον κύμα

Ξ 16 τὸ πέλαγος γίνεται σκοτεινόν

Π 391 πορφυρᾶν θάλασσαν

Φ 326 θολὸν κύμα

β 428 σκοτεινὰ κύματα

λ 243 κύμα κυανοῦν

v 85 σκοτεινὸν κύμα

Πολυλάς Ἰά. (1875-81)
 Α 482 μαῦρο κῦμα
 Ξ 16 πέλαγος μακρολογᾶ
 Π 391 θάλασσαν
 Φ 326 δλόμαυρο κῦμα
 β 428 μαῦρο κῦμα
 λ 243 κῦμα
 ν 85 κῦμα μαῦρο

Καραπαναγιώτης Ἀ.Ξ. (1883)
 Α 482 πορφύρεον· κυματούμενον, τετα-
 ραγμένον, ἀναβράζει, παφλάζον
 Ξ 16 πορφύρει· ἀναβράζει, κυμαίνεται
 Π 391 παφλάζουσαν θάλασσαν
 Φ 326 τεταραγμένα κύματα

Φιλαλήθης Κ. (1886)
 β 428 κῦμα
 λ 243 κῦμα κυανοῦν
 ν 85 σκοτεινὸν κῦμα

Σπαταλάς Γεράσι. (1887)
 β 428 ταραγμένο κῦμα
 λ 243
 ν 85

Πάλλης Ἀλ. (1904)
 Α 482 ἀφροντυμένο κῦμα
 Ξ 16 θολώνει κῦμα
 Π 391 —
 Φ 326 —

Murray A.T. (Loeb, 1919' 1924)
 Α 482 dark ware
 Ξ 16 sea heaveth darkly
 Π 391 dark sea
 Φ 326 dark flood
 β 428 dark wave
 λ 243 dark wave
 ν 85 gleaming wave

Berard V. (Budé, 1924)
 β 428 bouillons du flot
 λ 243 vague grondante
 ν 85 bouillons du sillage

ἀνώνυμος (πεζῆ μετφρ. 1932)
 Α 482 ἀφρισμένο κῦμα
 Ξ 16 θολώνει τὸ πέλαγος

Π 391 πορφυρή θάλασσα
 Φ 326 θολὰ νερά

Ἐφταλιώτης Ἀργ. (1932)
 β 428 κῦμα
 λ 243 κῦμα σκοτεινὸ
 ν 85 τὸ κῦμα ἀφρομανοῦσε

Σιδέρης Ζ. (1939)
 β 428 ἀφροντυμένο κῦμα
 λ 243 ἄλυκο κῦμα
 ν 85 ἀφροστεφάνωτο κῦμα

Παπαγιάννης Ἀ. - Σηφάκις Ν. (1940)
 Α 482 τὸ κῦμα παφλάζοντας
 Πρωτόπαππας Ἰω. (1940;)
 Ξ 16 τὸ πέλαγος ταραάζεται
 Π 391 ταραγμένη θάλασσα
 Φ 326 θολὸ κῦμα

Παπανδρέου Γ. (γυμνασιάρχης) (ἄ.ἔ.)
 β 428 σκοτεινόχρουν κῦμα
 λ 243 κῦμα σκοτεινόν
 ν 85 σκοτεινὸν κῦμα

Κωνσταντινίδης Ἀ. (ἄ.ἔ.)
 Α 482 μαῦρον κῦμα
 Ξ 16 μαυρίζει τὸ πέλαγος
 Π 391 πορφυρᾶν θάλασσαν
 Φ 326 θολὸν κῦμα

Κορδάτος Γιάνν. (ἄ.ἔ.)
 β 428
 λ 243 ἄλυκο κῦμα
 ν 85 ἀφροστεφάνωτο κῦμα

Mazon P. (Budé, 1949)
 Α 482 flot bouillonne
 Ξ 16 mer frémir
 Π 391 mer bouillonnante
 Φ 326 houle bouillonnante

Κομνηνοῦ - Κακριδῆ Ὀλ. (1954)
 Α 482 σκοτεινὸ κῦμα
 Ξ 16 σκοτεινιάζει τὸ πέλαγος
 Π 391 σκοτεινὴ θάλασσα
 Φ 326 σκοτεινόχρωμο κῦμα

Καζαντζάκης Ν. - Κακριδῆς Ἰω. (1955)

- A 482 μαῦρο κῦμα
Ξ 16 κῦμα ἀνατάραζε τὸ πέλαγος
Π 391 στὴ θάλασσα τὴ σκοτεινὴ
Φ 326 κῦμα κατάμαυρο
- Ζευγολῆς Γ.Δ. (1957)
β 428 σκοτεινὸ κῦμα
λ 243 κῦμα σκοτεινὸ
ν 85 σκοτεινὰ κύματα
- Οἰκονομίδης Ἰω. (1960-61)
A 482 μελανὸ κῦμα
Ξ 16 μουγγὸ κῦμα
Π 391 τρικυμισμένη θάλασσα
Φ 326 θολωμένο κῦμα
β 428 ἀφρόκυμα
λ 243 κῦμα βαθυγάλανο
ν 85 ἀφροντυμένο κῦμα
- Κοντομίχης Π. (1972)
β 428 πορφυρένιο κῦμα
λ 243 κῦμα γαλάζιο
ν 85 πορφυρένιο κῦμα
- Μένανδρος Γ.Σ. (1977)
β 428 ἀφρισμένο κῦμα
λ 243 κῦμα βαθύχρωμο
ν 85 κῦμα βαθυσκότεινο
- Μπάλας Ἀλ. - Ἀθ. (1990)
A 482
Ξ 16
Π 391 τρικυμισμένη θάλασσα
Φ 326
- Kirk G.S. - Janko R. - Edwards M.W. - Richardson N., *The Iliad: A Commentary* (1985-93' ἑλλ. μτφρ. 2003-05), 4, 323 (=Ξ 16) 4, 670 (=Π 391) 6, 187 (=Φ 326) σκοτεινὴ ἀπόχρωσι, ἀλιπόρφυρο κῦμα (ἐπινόησι τοῦ ποιητοῦ), φουσκωμένο, ξεχειλισμένο κῦμα.
- Γιαννακόπουλος Π. (1992)
A 482 ἓνα κῦμα
Ξ 16 ἡ θάλασσα κάνει τρικυμία με ἄφθονα κύματα
Π 391 κυματισμένη θάλασσα
Φ 326 ταραγμένα νερά
β 428 σκοτεινὸ κῦμα
λ 243
ν 85 σκοτεινὸ κῦμα
- Ψυχουντάκης Γ. (1995)
A 482 μαῦρο κῦμα
Ξ 16 μουντισμένο πέλαγος ποὺ τῶχει ἀναχομίζει
Π 391 μαῦρο γιαλὸ
Φ 326 ὀρθὸ τὸ κῦμα
β 428 μαῦρο κῦμα
λ 243 κῦμα
ν 85 κῦμα σπιθοκόκκινο
- Ἀγάθος Στ. (1995)
β 428 πορφυρένιο κῦμα
λ 243 κῦμα πορφυρὸ
ν 85 πορφυρένιο κῦμα
- Μαυρόπουλος Θ.Γ. (2004)
A 482 μαῦρο κῦμα
Ξ 16 τὸ πέλαγος ταραίζει κῦμα
Π 391 στὴ θάλασσα τὴ σκοτεινὴ
Φ 326 μαῦρο κῦμα
β 428 κῦμα
λ 243 κῦμα
ν 85 τὸ κόκκινο τὸ κῦμα
- Μαρωνίτης Δ.Ν. (1994-98' 2009' 2010)
A 482 κῦμα πορφυρόχρωμο
Ξ 16
Π 391
Φ 326
β 428 κῦμα πορφυρὸ
λ 243 κῦμα πορφυρὸ
ν 85 κῦμα πορφυρὸ

Καμμιά δεκαριά ἀπὸ τοὺς παραπάνω μεταφραστὰς ἦταν καθηγηταὶ πανεπιστημίου σὲ σχολὲς φιλολογίας. καὶ στὰ ἑφτά ἐν λόγῳ χωρία καὶ σ' ὅλη τὴν ἔκτασι τῶν ἐπῶν χειρότερες εἶναι οἱ μεταφράσεις τῶν Φιλαλήθους, Murray, Κορδάτου, Κομνηνοῦ, Καζαντζάκη - Κακριδῆ, Ψυχουντάκη, Ἀγάθου, καὶ Μαρωνίτου. γιὰ νὰ δώσω μιὰ ἰδέα τοῦ ἐπιπέ-

δου τους, ἀναφέρω λ.χ. ὅτι ὁ τελευταῖος στὰ σχετικὰ χωρία καὶ ἄλλοῦ ἀντιγράφει ἀπὸ τὸν Ἀγάθο, πὺ τὸν παίρνει καταπόδι. τὰ δὲ εἰσαγωγικά τῆς ἀθλίας μεταφράσεως τοῦ Μαρωνίτου εἶναι ἐξ ἴσου ἄθλια· τὸν μεγαλείτερο ὁμηριστὴ φιλόλογο τῶν αἰώνων Ἀρίσταρχο τὸν λέει Σάμιο⁴ προφανῶς δὲν μπορεῖ νὰ τὸν ξεχωρίσῃ ἀπὸ τὸν ἀρχαιότερό του μεγάλο ἀστρονόμο Ἀρίσταρχο τὸ Σάμιο. σοῦ λέει «Τί Σαμόθραξ τί Σάμιος; τὸ ἴδιο δὲν εἶναι;» ὅπως λένε «Τί Κοζάνη τί Λωζάνη;». 340 τέτοιες ἀρλοῦμπες μέτρησα μόνο στὰ εἰσαγωγικά τῆς μεταφράσεώς του⁵.

Ὅσο γιὰ τὴν ποιότητα τῶν μεταφράσεων αὐτῶν γενικώτερα, πρῶτ' ἀπ' ὅλα ποτὲ οἱ ἔμμετρες δὲν εἶναι σωστές, διότι γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ ποιητικοῦ μέτρου βιάζουσι καὶ στρεβλώνουσι τὰ νοήματα καὶ κάνουν πολλές προσθαφαιρέσεις νοημάτων. κι αὐτὸ εἶναι κάτι ἐπιπρόσθετο στὴν ἐρμηνευτικὴ δυσχέρεια καὶ σφαλρότητα τῶν μεταφραστῶν, ἕνα δεύτερο σὲτ σφαλμάτων, ἀπὸ τὸ ὁποῖο οἱ πεζογραφικὲς μεταφράσεις εἶναι ἀπαλλαγμένες. σὲ μιὰ ποιήσι μὲ τέλειο στίχο, στὴν ὁποία δηλαδὴ τὰ νοήματα δὲν διασκελίζουσι τὸ στίχο καὶ δὲν ἔχουσι γλώσσημα στὸν ἐπόμενο στίχο, ὅπως εἶναι ἢ βιβλικὴ ποιήσι καὶ τὰ δημοτικὰ τραγούδια, εἶναι ὠραῖο ἢ μετάφρασι νὰ εἶναι μὲν ἄμετρη καὶ μεταφραστικῶς ἀδέσμευτη, νὰ διατηροῦνται ὅμως καὶ νὰ γράφονται διακεκριμένοι οἱ στίχοι, ὅπως εἶναι καὶ στὸ πρωτότυπο. στὴν ὁμηρικὴ ποιήσι ὅμως, πὺ ὑπάρχει ἀρκετὸς διασκελισμός, ὅπως φαίνεται μάλιστα καὶ στοὺς στίχους Α 1-2 τῆς Ἰλιάδος καὶ α 1-2 τῆς Ὀδυσσεΐας, μιὰ τέτοια μετάφρασι εἶναι ἀδύνατη. γι' αὐτὸ τὸ μόνο σωστὸ εἶναι οἱ μεταφράσεις τῶν Ὀμηρικῶν Ἐπῶν νὰ εἶναι σὲ λόγο πεζό. ἀλλὰ καὶ οἱ πεζογραφικὲς μεταφράσεις τῶν δὲν εἶναι καλῆς ποιότητος. χειρότερες δὲ ἀπ' ὅλες εἶναι, ὅπως εἶπα, οἱ προειρημένες ὀχτώ.

Ὅλες οἱ ἄλλες χρήσεις τοῦ ἐπιθέτου *πορφύρεος* στὸν Ὀμηρο εἶναι οἱ ἀκόλουθες 22.

Γ 126 <i>δίπλακα πορφυρέην</i>	δ 115 <i>χλαῖναν πορφυρέην</i>
Ε 83 <i>πορφύρεος θάνατος</i>	δ 154 <i>χλαῖναν πορφυρέην</i>
Θ 221 <i>πορφύρεον φᾶρος</i>	δ 298 <i>ρήγεα πορφύρεα</i>
Ι 200 <i>κλισμοῖς τάπησί τε πορφυρέοισι</i>	η 337 <i>ρήγεα πορφύρεα</i>
Π 334 <i>πορφύρεος θάνατος</i>	θ 84 <i>πορφύρεον φᾶρος</i>
Ρ 361 <i>αἵματι πορφυρέω</i>	θ 373 <i>σφαῖραν πορφυρέην</i>
Ρ 547 <i>πορφυρέην ἴριν</i>	κ 353 <i>ρήγεα πορφύρεα</i>
Ρ 551 <i>πορφυρέη νεφέλη</i>	τ 225 <i>χλαῖναν πορφυρέην</i>
Υ 477 <i>πορφύρεος θάνατος</i>	τ 242 <i>δίπλακα πορφυρέην</i>
Χ 441 <i>δίπλακα πορφυρέην</i>	υ 151 <i>τάπητας πορφυρέους</i>
Ω 645 <i>ρήγεα πορφύρεα</i>	
Ω 796 <i>πορφυρέοις πέπλοισι</i>	

τὰ *δίπλαξ* (τρὶς), *φᾶρος* (δὶς), *κλισμοί*, *τάπητες*, *ρήγεα* (τετράκις), *πέπλοι*, καὶ *χλαῖνα* (τρὶς) εἶναι ῥοῦχα, ταπιά, κλινοσκεπάσματα, ὑφάσματα - πλεκτά - πιλήματα (τσόχες), βαμμένα κόκκινα μὲ τὴ χρωστικὴ οὐσία τῆς *πορφύρας*. τὸ *αἷμα* εἶναι φυσικὰ κόκκινο ἀπὸ τὴ φύσι του. ἡ *ἱρίς* ἔχει καὶ χρῶμα κόκκινο. ὡς *νεφέλη* ἐννοεῖται τὸ κόκκινο σύννεφο σὰν ἐκεῖνα ποὺ περιβάλλουν τὸν ἥλιο ὅταν «βασιλεύη» (=φορᾷ πορφυρᾷ ὡς βασιλεύς). *πορφύρεος θάνατος* (τρὶς) λέγεται ὁ αἰμόφυρτος θάνατος, ὁ σκοτωμὸς στὴ μάχη κυρίως, ὁ κόκκινος ὁ βουτηγμένος στὸ αἷμα, ὁ βίαιος καὶ φονικὸς καὶ μὴ φυσιολογικός. σ' ὅλα αὐτὰ πρόκειται γιὰ τὸ πορφυρὸ χρῶμα, τὸ ἐρυθρὸ, τὸ κόκκινο.

Πρέπει νὰ ἔχουμε συνεχῶς ὑπ' ὄψι μας ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἐλάχιστα καὶ μόνο βασικὰ χρώματα ὀνομάζουν στὰ κείμενά τους μ' ἓνα ὄνομα ποὺ σημαίνει αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν τὴ χρῶσι, τὸ χρῶμα, λ.χ. *λευκὸν μέλαν ἐρυθρὸν χλωρὸν*· *χλωρὸν* ἄλλοτε τὸ πράσινο⁶ κι ἄλλοτε τὸ κίτρινο⁷. τίς περισσότερες φορές ὀνομάζουν ἓνα χρῶμα ἀπὸ τὴν πηγὴ τῆς οὐσίας του, χωρὶς νὰ λέν ποιό χρῶμα εἶναι, πρᾶγμα ποὺ γι' αὐτοὺς ἦταν αὐτονόητο, ἀλλὰ γιὰ μᾶς σήμερα εἶναι ζήτημα ἐρμηνείας, ἢ ἀπὸ τ' ὄνομα τοῦ γεωγραφικοῦ τόπου προελεύσεώς του, ἢ ἀπὸ τὴ χρωματικὴ ὁμοιότητά του μὲ κάποιο ἀντιπροσωπευτικὸ ὑλικό, ἢ ἀπὸ τὸ πρᾶγμα ποὺ συνήθως βάφεται μ' αὐτό, ἢ τέλος ἀπὸ τὸν κυριώτερο χρήστη του.

Ἀπὸ τὴν πηγὴ τῆς οὐσίας του ὀνομάζουν λ.χ. τὸ ἐρυθρὸ *πορφύραν* καὶ *πορφύρεον* ἢ *προφυροῦν*, ἤτοι ἐκεῖνο ποὺ γίνεται μὲ τὸ αἷμα τοῦ θαλασσίου κογχυλιοῦ ἢ κοχλίου (=σαλιγκαριοῦ) ποὺ λέγεται *πορφύρα*, τὸ ὁποῖο χρῶμα λέν ἄλλιῶς καὶ *κόγχην* (=κογχύλι), *κόχλον* (=κοχλία, σαλιγκάρι), *ἀλουργίδα* ἢ *ἀλουργές* (=ἀλὸς ἔργον, θαλάσσιο σκεῦασμα), *ἀλιπόρφυρον* (=ἀπὸ τὴ θαλάσσια πορφύρα). τὸ ἐρυθρὸ πάλι τ' ὀνομάζουν *κόκκον* ἢ *κόκκινον* ἀπὸ τὸν *κόκκον τοῦ πρίνου*. τὸ ἐρυθρὸ πάλι τ' ὀνομάζουν *κιννάβαρι* ἀπὸ κάποιο καλαμοειδὲς φυτὸ τῆς Ἀνατολῆς ἀρχικὰ (*κιννα* = *κάννα* = καλάμι + *βᾶρι* ἢ *βέρι* =φυτό, βοτάνη, ὅπως καὶ στὰ *ζιγγίβερι* καὶ *τιγγάβαρι*) κι ἔπειτα ἀπὸ τὸ κατ' ἐπέκτασι ὀνομασμένο ὀρυκτὸ *κιννάβαρι*, δηλαδὴ τὸν σήμερα λεγόμενον κινναβαρίτη (HgS), μετάλλευμα τοῦ ὑδραργύρου ἢ θειοῦχο ὑδράργυρο· καὶ *μίπιον* ἢ *μίνιον* πάλι τὸ ἴδιο στὴ λατινικῇ. τὸ γαλάζιο τ' ὀνομάζουν *στίμι* ἢ *στίμιν* ἀπὸ τὸν ἀντιμονίτη ἢ τριθειοῦχο ἀντιμόνιο (Sb₂ S₃), μετάλλευμα τοῦ ἀντιμονίου ποὺ τότε λεγόταν ἔτσι. τὸ μαῦρο τ' ὀνομάζουν *τρυγικόν*, ἐπειδὴ γινόταν ἀπὸ ἀπανθρακωμένον *τρυγίαν* τοῦ κρασιοῦ ἢ ἀπανθρακωμένα τσίπουρα καὶ κουκούτσια τοῦ σταφυλιοῦ (*γίγαρτα*). πάλι τὸ μαῦρο τ' ὀνομάζουν *ἐλεφάντινον*, ἐπειδὴ γινόταν κι ἀπὸ ἀπανθρακωμένο ἐλεφαντόδοντο. τὸ κρόκινο χρῶμα τ' ὀνομάζουν *κρόκον* ἀπὸ τὸ ἄνθος *κρόκον*. ὅπως καὶ στὰ νεώτερα χρόνια τὸ γαλάζιο ὀνομάστηκε καὶ *λουλάκι* στὴν ἀρχὴ ἀπὸ τὸ *λου-*

λ <ουδ> άκι πού έβγαينه κι έπειτα άπό τή χημική ένωση του σιδήρου πού λέγεται «κυανούν του Βερολίνου».

Άπό τόν τόπο προελεύσεως ονομάζουν τά χρώματα Άττικόν τó κίτρινο, Μήλιον τó λευκό, Σινωπικόν τó κόκκινο, και Ίνδικόν τó μαύρο.

Άπό τή χρωματική όμοιότητά του μόνο με κάποιο άντιπροσωπευτικό ύλικό και με τις κατάλληλες παραγωγικές καταλήξεις -ιον -ινον -ώδες -ούν ονομάζουν οί "Έλληνες τó έρυθρό κατ' άρχάς φοίνιον ή φοινικούν άπό τόν φόνον, δηλαδή τó αίμα, τó όποίο σήμαιναν άρχικά τά όνόματα φόνος φόνιος φοίνιος -τó τελευταίο κατá τά Φόβος - Φοΐβος, μόρα - μοΐρα, πόα - ποία, ποώ - ποιώ-, άργότερα δέ Φοίνικες όνομάστηκαν ό λαός πού παρασκεύαζε κι έμπορευόταν τήν κόκκινη χρωστική ούσία τήν όποία έβγαζε άπό τó κογγύλι πορφύρα. έτσι τó ίδιο χρώμα τ' ονομάζουν και φοινικούν. τó πράσιον άπό τήν πρασιάν ή άργότερα (Δ' π.Χ. αι.) άπό λαϊκή παρετυμολογία λεγόμενο πλέον πράσινον άπό τó πράσον, τó σανδαράκινον (= πορτοκαλί) άπό τó θειούχο άρσενικό (AsS) τó όποίο λεγόταν σανδαράκη, τó σμαράγδινον (= άνοιχτό πράσινο) άπό τόν πολύτιμο λίθο σμάραγδον, τó ύακίνθινον (= έντονο κίτρινο) άπό τόν πολύτιμο λίθο ύακίνθον ή λιγύριον, τó θειώδες (= άπαλό κίτρινο) άπό τó θείον ήτοι θειάφι, τó κίτρινον μετá τó Μ. Άλέξανδρο άπό τó κίτρον ή κίτριον, δηλαδή τó λεμόνι, τó βατράχειον (= ξεθωριασμένο πράσινο) άπό τó βάτραχο, τó ιδώδες (= μόβ, λιλά, μελιντζανί, δαμασκηνί) άπό τó άνθος ίον. κι άπό τά μέταλλα ονομάζουν τά χρώματα χρυσοϋν άργυροϋν χαλκοϋν μολιβοϋν και κυανοϋν. τó τελευταίο άπό τόν όμηρικό κύανον ήτοι κατá Στράβωνα ψευδάργυρον, έπειδή τά μεταλλεύματά του είναι έντονα ή άνοιχτά γαλάζια σαν τή θάλασσα ή σαν τόν ούρανό.

Άπό τó πράγμα πού συνήθως βάφεται μ' ένα χρώμα ονομάζουν τó χρώμα βύσσινον (= βυσσινί, βαθυπόρφυρο), έπειδή έρυθρά τέτοια βάφονταν τά πολυτελή ρούχα πού γίνονταν άπό βύσσον, δηλαδή βαμπάκι.

Άπό τόν κυριώτερο χρήστη ώνόμασαν τó μαύρο οί Λατίνοι *sutorium* (= σκυτοδεψικόν), έπειδή μαύρα έβαφαν οί σκυτοτόμοι (*sutores*, δερματᾶδες) τά κατεργασμένα δέρματα (πετσιά για ρούχα παπούτσια και λουριά σαγής).

Όλα τά παραπάνω δείχνουν ότι, όταν στ' άρχαία κείμενα συναντούμε τά όνόματα τών χρωμάτων, πρέπει νά έχουμε ύπ' όψι μας ότι ώς επί τó πλείστον βέβαια σημαίνουν τά χρώματα, αλλά μερικές φορές σημαίνουν και άλλα πράγματα. για νά μήν υπογραμμίσω ότι ιδίως τά γεωγραφικά Άττικόν Μήλιον Σινωπικόν Ίνδικόν σημαίνουν τά χρώματα σπανίως μόνο. κι έδῶ άκριβῶς είναι πού τήν πάτησαν οί με-

ταφρασταί τοῦ Ὅμηρου, ὅταν νόμισαν, ὅλοι ἀνεξαιρέτως, ὅτι στὸν Ὅμηρο *πορφύρεον* εἶναι πάντοτε τὸ χρῶμα τὸ πορφυρό, τὸ ἐρυθρό, τὸ κόκκινο. δὲν εἶναι ὁμως. μερικὲς φορὲς οἱ ἐρμηνευταὶ καὶ μεταφρασταὶ τανύζονται κι ἀντὶ «κόκκινο» λέν τὸ *πορφύρεον* «μαῦρο» (*μέλαν, atrum*), ἐπειδὴ ἀόριστα καταλαβαίνουν ὅτι ἐννοεῖται πολὺ ἄγριο κῦμα, καὶ θέλουν σώνει καὶ καλά νὰ ποῦν «μαῦρο κῦμα» καὶ νὰ μᾶς πείσουν ὅτι τὸ πορφυρὸ χρῶμα ἦταν μαῦρο! δὲν εἶναι ὁμως. στὸν Ὅμηρο στὶς ἐφτὰ ἀπὸ τὶς 29 περιπτώσεις τὸ ἐπίθετο *πορφύρεος* ἔχει τὴ σημασίαν πὺ εἶχε πρὶν χρησιμοποιηθῆ γιὰ τὸ χρῶμα. ἄγνοια, ἐπιπολαιότης, παραπλάνησι ἀπὸ τ' ἀρχαῖα Σχόλια καὶ τὸ Βεργίλιο καὶ τοὺς λεξικογράφους· ὅλα μαζί ἔπαιξαν τὸν παραπλανητικὸν ρόλον στὴν κακὴ ἐρμηνεία καὶ μετάφρασι. τὰ Σχόλια στὸν Ὅμηρο, ὅπως κι ὅλα τὰ Σχόλια, εἶναι σωφειτῆς σχηματισμένος ἀπὸ τὸν Γ' π.Χ. αἰῶνα μέχρι τὸν Ε' μ.Χ. ἀπὸ ἀνώνυμα πάντοτε σημειώματα τῆς ὥρας στ' ἀρχαῖα χειρόγραφα. καὶ εἶναι σαφῶς ἡ ἀρχαιότερη πηγὴ τοῦ ἐξεταζομένου λάθους. στοὺς λεξικογράφους τὸ λάθος πέρασε προερχόμενο ἀπὸ τὰ Σχόλια νομίζω καὶ στὸ Βεργίλιο.

Ὅταν πρόκηται γιὰ τὸ κῦμα καὶ τὴ θάλασσα, σημαίνει, νομίζω ἐγώ, ὄχι τὸ χρῶμα, ἀλλὰ τὴν ἐλίκωσι τοῦ ἀγριεμένου κύματος, ἢ ὁποία μοιάζει μὲ τὴν ἐλίκωσι τοῦ κογχυλιοῦ τῆς πορφύρας. *πορφύρεον κῦμα* στὸν Ὅμηρο σημαίνει, ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ λεξοπλαστήσω, «σαλιγκαρωτὸ κῦμα», «κῦμα τόσο ἄγριο καὶ ψηλὸ πὺ εἶναι ἐλικωτὸ» (ὅπως ἐλικωτὸ εἶναι καὶ τὸ κογχύλι *πορφύρα*, πὺ γι' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἐλίκωσί του ὠνομάστηκε *πορφύρα*⁸), «κῦμα κλωθογυριστὸ», «κῦμα σὰ ρουκανίδι» θὰ λέγαμε σήμερα, καὶ *ἄλλς πορφυρέη* θὰ πῆ «θάλασσα τόσο ἀγριεμένη πὺ εἶναι γεμάτη ἐλικωτὰ κύματα, σγουρὴ ἀπὸ κύματα κλωθογυριστὰ ἢ στριφογυριστὰ». τὰ ὀνόματα *πορφύρα* καὶ *πορφύρεος*

Πορφύρεον κῦμα

ἡ *πορφυροῦς* παράγονται ἀπὸ τὸ ῥῆμα *πορφύρω*⁹ πὺ εἶναι ἄλλος τύπος τοῦ *φύρω*¹⁰, μὲ ἀναδιπλασιασμὸ κατὰ τὰ *διδάσκω δίδωμι τίθημι* (*φύρω φορφύρω - πορφύρω* κατὰ τὰ *τίθημι - τίθημι, φεφύτευκα - πεφύτευκα, φέφρικα - πέφρικα, χεχόρευκα - κεχόρευκα, θαυμάζω - θεθαύμακα - τεθαύμακα, καὶ χαρχαρίας - καρχαρίας* ἀπὸ τὸ *χάρ χάρ - χαράσσω = ξεσχίζω, κατασπαράζω, καὶ χάρχα(ρ)ς* (= σφαγέας, θύτης ἱερεὺς) - *Κάλχας* ἀπὸ τὸ *χάρ χάρ* τῆς *μαχαίρας* του)· καὶ σημαίνει ἀνακατεύω, ἀναμοχλεύω, βράζω, κοχλάζω, κυματοῦμαι. τοῦ *φύρω* παράγωγο εἶναι τὸ *φύραμα*, τὸ ζυμᾶρι τοῦ ψωμοῦ στὴ σκάφη τοῦ ζυμώματος πὺ τὸ ἀνακατεύει καὶ τὸ ἀναδιπλώνει ἢ ζυμώτρια σὰν τὸ ἐλικωτὸ ἄγριο κῦμα, τοῦ δὲ *πορφύρω* παράγωγα εἶναι ἐκεῖνα πὺ ἀνέφερα. ἔτσι τὸ *πορφύρω* χρησιμοποιεῖται ἐπίσης γιὰ τὸ κῦμα, ὅταν λέη *ὅτε πορφύρη πέλαγος κύματι*¹¹, καὶ μεταφορικῶς γιὰ τὶς σκέψεις πὺ κλωθογυρίζουν μὲς στὸ κρανίον σὰν ἄγρια κύματα ἐλικωτά, ὅταν λέη *πολλά δὲ οἱ κραδίη πόρφυρε*¹². ἡ δὲ ἀρχικὴ ῥίζα τοῦ *φορφύρω* *φορ - φύρ* (προφορά *φόρ - φούρ*) εἶναι, νομίζω, ἠχοποίητη παράστασι τῆς ἀναδιπλώσεως - περιστροφῆς τοῦ φυράματος ἀπὸ τὴ ζυμώτρια. ὁμοίотυπη τέτοια ῥίζα νεοελληνικῆς λέξεως φαίνεται στὴ λέξι *φουρφοῦρι*.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ὅμηρος, Α 482' Φ 326' β 428' λ 243' ν 85.
2. Ὅμηρος, Π 391.
3. Ὅμηρος, Ξ 16.
4. Μετάφρ. Ἰλιάδος, τ. 1, σ. 278.
5. Τὰ τῆς μεταφράσεως εἶναι πολὺ περισσότερα. καὶ δὲν τὴν ἔχει τελειώσει.
6. Ὅμηρος π 47 *χλωραὶ ῥῶπαι* (= κλαριά). Ψευδησιόδου, Ἄσπ., 231-2 *χλωρὸς ἀδάμας* (= ὠξειδωμένος πράσινος χαλκός). Βίβλος, Μρ 6,39' Ἄπ 9,4 *χλωρὸς χόρτος - χλωρὸν δένδρον*.
7. Ὅμηρος Η 479' Ρ 67' λ 43 *χλωρὸν δέος*' Κ 376' Ο 4 *χλωρὸς ὑπαὶ δείους*. Βίβλος, Ψα 67, 4 *ἐν χλωρότητι χρυσίου*' Ἄπ 6,8 *ἵππος χλωρός... ὄνομα αὐτῷ Ὁ Θάνατος*. βλ. καὶ τὴ μελέτη μου «Χρώματα», Μελέτες 3 (2008), σ. 195-223.
8. Βλ. φωτογραφία τοῦ στὴν προηγούμενη μελέτη «Ἡ πορφύρα τοῦ Ἄσματος», σ. 335' 358.
9. Ὅμηρος, Ξ 16' Φ 551 = δ 427 = δ 572 = κ 309.
10. Ὅμηρος, Ω 162' ι 397' ρ 103' σ 21.
11. Ὅμηρος, Ξ 16.
12. Ὅμηρος, Φ 551 = δ 427 = δ 572 = κ 309.

πορφύρα